

Eserleri. *Behitsiz İğit* (bahtsız yiğit, Kazan 1900; 1907'de genişletilerek beş perdelik bir drama haline getirilen eser yazarın en çok sahneye konulan tiyatrolarındandır); *Kızganiç Bala* (zavallı çocuk, Kazan 1900; ilk olarak Bahçesaray'da [1901], daha sonra Kazan ve Azerbaycan'da sahneye konulmuştur); *Öç Bedbehit* (üç bedbaht, Kazan 1900); *Birinçi Tiatr* (birinci tiyatro, Kazan 1908); *Bülek Öçin* (hediye için, Kazan 1909); *Bankrot* (iflas, Kazan 1912); *Deccal* (Kazan 1912); *Kayniş* (kayınço, Kazan 1913); *Biznin Şeherin Sirleri* (bizim şehrin sırları, Kazan 1913); *Öylenem ... Niköylendim* (Evleneyim ... Niye evlendim, Kazan 1915); *Köndeş* (Kuma, Kazan 1918); *Hafizalam İrkem* (Kazan 1929); *Öç Tormuş* (üç hayat, Kazan 1933). Bunların dışında *Gali Mozaffer* (Ali Muzaffer, Kazan 1901); *Sabir Hezret* (Sabri Hoca, Kazan 1903); *Balalarga Bülek* (çocuklara hediye, Kazan 1904); *Kügergen Alunnar* (göğermiş altınlar, Kazan 1909); *Buhgalteriya* (muhasabe, Kazan 1910) gibi hikâyeler ve tercümelemleri de bulunmaktadır. Yazarın yayımlanmamış eserlerinin bir kısmı Kazan'da 1979'da neşredilen *Galiesgar Kamal* isimli almanağa alınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah Battal Taymas, *Kazan Türkleri* (İstanbul 1925), Ankara 1988, s. 182; a.mlf., "La littérature de Tatar de Kazan", *Ph. TF*, II, 769, 773, 776; Abdurrahman Sadi, *Tatar Edebiyatı Tarihi*, Kazan 1926, s. 114-120; İsmail Remiyef, *Vakıtlı Tatar Matbuatı*, Kazan 1926, s. 10-12, 46; *Galiesgar Kamal* (haz. M. Gali), Kazan 1950, I, 5-30; İbrahim Nurullin, *XX Yöz Başı Tatar Edebiyatı*, Kazan 1966, s. 88-127; M. H. Gaynullin, *Tatarskaya Literatura XIX Veka*, Kazan 1975, s. 287-296; a.mlf., *Galiesgar Kamal*, Kazan 1978; *Tatar Sovet Tiatrı* (haz. B. Gıyzzet v.dğr.), Kazan 1975, s. 12-13, 58-59; Üzbek Gıymadiev, *Satıra Koralı Bilen*, Kazan 1977, s. 62-64; *Galiesgar Kamal* (haz. B. Gıyzzet), Kazan 1978, I, 383-397; *Galiesgar Kamal Turında İstelikler* (haz. Reis Dautov), Kazan 1979; *Tatar Edebiyatı Tarihi* (haz. G. Halitov v.dğr.), Kazan 1986, III, 383-402; *Sovet Tatarstanı Yazuçıları*, Kazan 1986, s. 226-229; Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, Ankara 1999, s. 164, 186; "Kemâl, Ali Asgar", *TDEA*, V, 271.

İSMAİL TÜRKÖĞLU

KEMAL ARUÇI

(1920-1977)

Şair, Osmanlı tarihçisi ve müderris.

Makedonya'nın kuzeybatısında Gostivar'a bağlı Vrapçişte'de doğdu. Aruçi (Aruçlar) ailesinden olup halk arasında daha çok Kemal Efendi diye tanınmıştır.

İlk öğrenimini Vrapçişte'de yaptı, ilk dini bilgileri babası Abdülvehhâb Efendi'den öğrendi. Daha sonra Üsküp'teki Meddah Medresesi'ne girdi (1931); medresenin kurucusu Atâullah Kurtiş'ten ve Fettah Efendi'den ders okudu. 1944 yılında icâzet aldıktan sonra Vrapçişte'ye dönen Kemal Efendi, buradaki Yenicami avlusunda klasik metotlarla öğretim yapan özel bir medrese inşa ettirip ders vermeye başladı. 1946'da Yugoslav yönetimi çeşitli dini kurumlarla birlikte bu medreseyi de kapattı. 1950'de devlet tarafından müslüman kadının tesettürü ve ortaklık hakkında istenen fetvalara karşı çıktığı için iki yıl hapse mahkûm oldu. Aynı dönemde hocası Fettah Efendi ve arkadaşları da benzer suçlardan tutuklanıp yargılandılar. Cezaevinde on üç ay kalan Kemal Aruçi serbest bırakıldıktan sonra uzun süre takip altında tutuldu. Ardından Vrapçişte'deki Yenicami'de vâiz olarak göreve başladı. 1963 yılında Üsküp'te meydana gelen deprem üzerine yaptığı çağdaş yorumlar klasik ekole bağlı ulema ile arasının açılmasına sebep olduğu gibi halk arasında huzursuzluk yarattığı gerekçesiyle takibata uğradı ve iki ay hapis yattıktan sonra tekrar vâizlik görevine döndü. Arkasından Makedonya Arşivi'nde, 1 Ocak 1970'te Makedonya Millî Tarih Enstitüsü'nde uzman olarak görevlendirildi. Manastır, Üsküp, Kalkandelen kadı sicilleriyle çeşitli ferman, berat, vakfiye vb. tarihî belgeler üzerinde araştırmalar yaptı. 27 Ağustos 1977'de vefat etti ve Vrapçişte'de defnedildi.

Kemal Aruçi'nin hece ve aruz vezniyle yazdığı şiirleri, makaleleri ve diğer yazılarından Türkçe yanında Farsça, Arapça, Arnavutça, Boşnakça (Sırpça ve Hırvatça) ve Makedonca'ya vâkıf olduğu anlaşılmaktadır. Muhtevalarını daha çok dinî, millî ve içtimâî konularını oluşturduğu şiirlerinin büyük bir kısmında mâziye karış-

mış tarihî mefâhîrle Osmanlı medeniyeti mirasına ve Arnavut halkının vatanına duyduğu hasreti ve üzüntüyü terennüm etmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından Yugoslavya'dan Türkiye'ye başlatılan göçe karşı çıkmış, bu göçün dinî bakımdan câiz olmadığını ısrarla belirtmiştir. Hocası Fettah Efendi ile birlikte Balkanlar'da Osmanlı Türkçesi ile yazan nesil şairlerinden biri kabul edilebilen Kemal Efendi, hayatının son günlerinde şiirlerini bir defterde toplamaya başlamışsa da tamamlaması mümkün olmamıştır. Şiirlerinden bir kısmı, sonraki yıllarda Üsküp'teki Makedonya İslâm Birliği'nin yayın organı olan *el-Hilâl* dergisinde yayımlanmış (I-IV, 1987-1990), büyük bölümü ise *Kemal Efendi Aruçi-Şiirlerim* adıyla oğlu Muhammed Aruçi tarafından geniş bir mukaddime ile birlikte neşredilmiştir (Üsküp 1999). Mithat Hoxha bu eseri *Vjershat e Mia* adıyla Arnavutça'ya çevirmiştir (Shkup 2000).

Eserleri. *Turski Dokumenti za Istorijata na Makedonskiot Narod* (Makedon halkının tarihine dair Türkçe belgeler, III, Skopje 1969). "Arhiv na Makedonija, Serija Prva: 1607-1699" adı altında çıkan Makedonca neşriyat serisinde Metodija Sokolovski, Arif Starova, Vančo Boškov gibi müellifler arasında Kemal Efendi'nin adı Kemal İljazi olarak geçmektedir. Aleksandar Matkovski ile birlikte Makedonca kalemeye aldığı makalelerinin başlıcaları da şunlardır: 1. "Makedonija vo Hronikata na Mehmed Rašid-Efendi" (Mehmed Râşid Efendi'nin kroniğinde Makedonya) (*Glasnik na Institut za Nacionalna Istoriija*, XIX/1 [Skopje 1975], s. 235-260). 2. "Makedonija i Sosednite Oblasti vo Hronikata na Solak Zâde (1373-1633)" (Solakzâde'nin tarihinde Makedonya ve etrafındaki bölgeler) (*Glasnik na Institut za Nacionalna Istoriija*, XIX/3 [Skopje 1975], s. 233-260; *Tanz.* [1978], s. 105 [1175]). 3. "Izvadoci od Dve Turski Hroniki za Makedonija i Sosednite Oblasti – Makedonija i Sosednite Oblasti vo Hronikata Tevârih-i Âl-i Osmân na Aşik Paşa Zâde od 1359 do 1466 Godina" (Makedonya ve etrafındaki bölgeler hakkında iki Türk kroniğinden seçmeler 1359-1466 yılları arasında Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* kroniğinde Makedonya ve etrafındaki bölgeler) (*Glasnik na Institut za Nacionalna Istoriija*, XXI/1 [Skopje 1977], s. 231-250). 4. "Makedonija vo Silâhdar Tarihi na Fındıklılı Silâhdar Mehmed-Aga (1668-1694)" (Fındıklılı Silâhdar Mehmed Ağa'nın *Silâhdar Tarihi* adlı eserinde Makedonya) (*Istoriija-Spisanie na*

Kemal Aruçi

KEMAL ARUÇI

Sojuzot na Društva na Istoričarite na SR Makedonija, XIII/2 [Skopje 1979], s. 137-160). 5. "Makedonija vo Turskata Hronika Tâdžu't-Tevarîh od Hodža Sadudin- Efendi (1361-1520)" (Hoca Sâdeddin Efendi'nin Tâcû't-Tevarîh adlı eserinde Makedonya) (*Glasnik na Institut za Nacionalna Istorija*, XXIII/2-3 [Skopje 1979], s. 203-233). 6. "Makedonija i Sosednite Oblasti vo Hronikata Bedâiu-l-Vekâi' od Kodža Husein (1328-1491)" (Koca Hüseyin'in *Bedâyiu'l-vekâi'* adlı eserinde Makedonya ve etrafındaki bölgeler) (*Istorija-Spisanje na Sojuzot na Društva na Istoričarite na SR Makedonija*, XV/2 [Skopje 1978], s. 137-176).

Kemal Aruçi'nin Boşnak âlimi Cozo Hüseyin Efendi'nin yazılarındaki bazı görüşlere katılmadığını belirten, Türkçe kaleme aldığı üç makale (yazma nüshalarının fotokopisi için bk. İSAM Dokümantasyon Servisi) Ahmet Davudoğlu tarafından kısmen neşredilmiştir (*Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri*, s. 188-193). Aruçi'nin günümüze intikal eden eserleri arasında orijinal örnekleri Vrapçişte, Gostivar, Kalkandelen, Struga gibi bölgelerdeki eski camilerde bulunan ve onun hat sanatındaki maharetini gösteren levhaları da zikretmek gerekir.

BİBLİYOGRAFYA :

Rešenje na OVR pri SO Gostivar: Gostivar 05.03.1973, UP br. 13-745 (belge İSAM Dokümantasyon servisinde); J. Trifunoski, *Polog-Antropogeografska Proučavanja*, Beograd 1976, s. 255-258; Ahmed Davudoğlu, *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri*, İstanbul 1989, s. 188-193; Muhammed Aruçi, *Kemal Efendi Aruçi-Şiirlerim*, Üsküp 1999, s. 25-70; a.mlf., "Fettah Efendi", *DA*, XII, 484; a.mlf., "Hüseyin Efendi, Cozo", a.e., XVIII, 543; A. Matkovski, "Kemal İljazi Aruçi", *Glasnik na Institut za Nacionalna Istorija*, XXI/2-3, Skopje 1977, s. 243-244; Kasim Dobrača, "Sječanje na Kemal-ef. Aruçija", *Glasnik VIS*, XL/6 (1977), s. 686-688; *TANZ.*, sy. 4 (1978), s. 105, nr. 1175, s. 160, nr. 1872, s. 196, nr. 2404; "Shqiptarët Duhet t'i Kthehen Vlerave të Tyre Shpirtërore", *Ditura Islame*, X/61, Prishtinë 1994, s. 12.

MUHAMMED ARUÇI

KEMÂL-i HUCENDÎ

(کمال خجندی)

(ö. 803/1401)

Mutasavvif - şair.

Mâverâünnehir bölgesinde bulunan Hucend'de doğdu. Ailesi ve öğrenim durumu hakkında bilgi yoktur. Tanınmış bir şeyh olmasına rağmen hangi tarikata

mensup olduğu dahi bilinmemektedir. Genç yaşta hacca gitti. Hac dönüşü uğradığı Tebriz'de yerleşmeye karar verdi. Zamanla etrafında birçok mürid ve talebe toplandı. Sultan Toktamış Han Tebriz'e hâkim olunca (787/1385) şehrin diğer âlimleriyle birlikte başşehir Saray'a götürülen Kemâl-i Hucendî burada sûfî Abdullah-ı Şâşi ile görüştü ve yeni müridler edindi. Dört yıl sonra tekrar Tebriz'e döndü. Celâyirli sultanları ile iyi münasebetler içinde olmaya özen gösteren Kemâl-i Hucendî'ye bu sülâleden Sultan Hüseyin b. Üveys bir tekke yaptırdı, giderlerini karşılamak üzere bir miktar vakıf tahsis etti. Hucendî, Timurular devrinde Timur'un oğlu ve Azerbaycan Valisi Mirân Şah Mirza'nın teveccühünü kazandı ve ihsanına nâil oldu. 803 (1401) yılında vefat edince tekkesinin bulunduğu Ferahbahş mahallesine defnedilen Kemâl-i Hucendî'nin kabri zamanla bir ziyaretgâh haline geldi. Onun 792 (1390) yılında öldüğü şeklinde bir rivayet bulunmaktaysa da bu doğru değildir.

Gazel vadisinde Sa'dî-i Şîrâzî ve Hümâm-ı Tebrizî'yi taklit eden Kemâl-i Hucendî'nin çağdaşları Hâfız-ı Şîrâzî, Sirâceddîn-i Bisâtî-i Semerkandî ve Molla Muhammed Mağribî ile dostluk kurduğu, Hâfız'ın şiirlerini övdüğü, onun da Hucendî'nin şiirlerini beğendiği kaydedilmektedir. Genellikle aşk ve tasavvufa dair gazellerinde "Kemâl" mahlasını kullanan Hucendî bu nazım şeklinde üstün başarı sağlamıştır. Bununla birlikte şiirlerinde tekellüfe yer verdiği de olmuştur. Gazelde emsalsiz olduğunu söylemesine rağmen Hâfız, Sa'dî ve Mevlânâ Celâledîn-i Rûmî seviyesine çıkamamıştır. Ancak bu nazım şeklinde Irak üslûbunun Azerbaycan kolunu teşkil eden şairlerin başında gelir ve bu üslûpla Hint üslûbu arasında köprü vazifesi gören şairler arasında yer alır.

Kemâl-i Hucendî'nin yaklaşık sekiz bin beyit ihtiva eden divanı genellikle gazel, kıta ve rubâîilerinden oluşur. Divanının minyatürlerle süslü bir nüshası Viyana Millî Kütüphanesi'ndedir. Eserin Türkiye'de ve özellikle İstanbul kütüphanelerinde de (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3962-3963) birçok nüshası bulunmaktadır. Divan iki defa Tebriz'de (1332 hş., 1337 hş.), son olarak da İrc Gül-i Surhî tarafından Tahran'da (1374 hş.) neşredilmiştir. Letâfet-nâme adlı Türkçe bir şiiri de Tourkhan Gandjei tarafından yayımlanmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Câmî, *Nefehât*, s. 611; a.mlf., *Bahârîstân*, Tahran 1311 hş., s. 118; Devletşah, *Tezkire*, s. 325-331; Hândmîr, *Habîbü's-siyer*, Tahran 1333 hş., III, 548-549; Lutf Ali Beg, *Âteşkede*, Bombay 1277/1860, s. 346-347; Hidâyet, *Riyâzû'l-ârifin*, Tahran 1305 hş., s. 126-127; a.mlf., *Mecma'u'l-fuşâhâ*, Tahran 1284-95 hş., II, 29; Ethé, *Târîh-i Edebiyyât-ı Fârsî* (trc. Rızâzâde Şafak), Tahran 1337 hş., s. 188; Nefîsî, *Târîh-i Nazm u Nesr*, I, 210; Safâ, *Edebiyyât*, III/2, s. 1131-1137; Browne, *LHP*, III, 320-330; Tourkhan Gandjei, "The Latâfat-nâme of Khujañdi", *Annali*, XXX/3, Napoli 1970, s. 345-368; L. Lewisohn, "The Life and Times of Kamâl Khujañdi", *JTS*, XVIII (1984), s. 163-177; Muhammed Sâdık Şibîlî, "Şeyh Kemâl Hucendî", *Dâniş*, sy. 46, İslâmâbâd 1375 hş./1996, s. 55-64; Cl. Huart, "Kemâl Hucendî", *IA*, VI, 561.

M. NAZİF ŞAHİNOĞLU

KEMAL REİS

(ö. 916/1510)

II. Bayezid döneminin
Türk denizcisi.

Aslen Geliboluludur (İbn Kemal, VIII, 145); bazı kaynaklarda Karaburunlu olduğu ileri sürülür. *Kitâb-ı Bahriye* müellifi Pîrî Reis'in amcasıdır. İlk olarak 874'te (1470) Vezîriâzam Mahmud Paşa ile birlikte bir azap neferi olarak Eğriboz seferine katıldığı, adanın fethinden sonra buraya yerleştiği ve azaplar reisliği getirildiği, ardından donattığı bir kalyata ile Venedik gemilerine, Venedik'e ait kale ve sahillere karşı akınlarda bulunarak korsanlığa başladığı belirtilir. 879 (1475) tarihli *Gelibolu Tahrir Defteri*'nde yer alan Osmanlı donanma mevcuduna ait bir listede (İstanbul Belediyesi Atatürk Kıtaplığı, Muallim Cevdet, nr. O 75, s. 47) 8 akçe yevmiyeli bir kadirge reisi olarak adına rastlanan Reis Kemal ile aynı kişi olması ihtimali büyüktür.

İspanya'da katliama uğrayan Endülüs müslümanlarının yardım isteklerine karşılık olmak üzere Osmanlı Devleti hizmetine çağrılan Kemal Reis ve beraberindeki denizciler, II. Bayezid'in hazırlattığı filo ve mühimmatla birlikte 892'de (1487) Güneybatı İspanya'yı vurmakla görevlendirildi. Kemal Reis, İspanya kıyılarında düzenlediği akınlarda bir İspanyol donanmasını yenilgiye uğratarak Malaka'yı yağmaladı. Kuzey Afrika'daki Cerbe, Bicâye ve Bûne'yi üs edindi ve Batı Akdeniz'de başarılı akınlarda bulundu. 897'de (1492) Fransa sahillerini ve Balear adalarını vurduktan sonra Malta'ya düzenlediği